

Відгуки. Рецензії. Повідомлення

Карпов Віктор Васильович,
доктор історичних наук,
завідувач кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
ORCID: 0000-0002-3446-9187
vvkarpoff@ukr.net

РЕЦЕНЗІЯ на монографію І. О. Пістоленко «Музеї Полтавщини (становлення та розвиток до 1991 року)»

Монографія «Музеї Полтавщини (становлення та розвиток до 1991 року)» Пістоленко Ірини Олександрівни видана під егідою провідної інституції з дослідження проблем музеєзнавства та пам'яткознавства – Центру пам'яткознавства Національної академії наук України та Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, висвітлює частину музейної історії України на прикладі Полтавського регіону, містить комплексний аналіз історії музейництва Полтавщини з середини XVII ст. до 1991 р.

Своєчасність запропонованого видання обумовлена необхідністю оптимізації форм і методів діяльності закладів музейної галузі на сучасному етапі, потребою реформування підходів до їх реалізації. Актуалізує тему дослідження недостатня вивченість історії музейництва на регіональному рівні, починаючи з домусейного етапу і до кінця радянського періоду, недослідженість у необхідній мірі проблеми зв'язку музейної справи в її історичному контексті в цілому в Україні з поступом музейництва в її регіонах.

Монографія складається з «Передмови», чотирьох тематичних розділів та «Післямови». Як додатковий структурний елемент подано «Перелік умовних скорочень».

«Передмова», в якій автор обґрунтовує актуальність і важливість теми дослідження, формулює мету праці, розкриває сутність назви «Полтавщина», окреслює хронологічні та географічні рамки, характеризує джерельну базу дослідження, – певною мірою виконує завдання «Вступу».

У першому розділі «Соціально-економічні та культурні передумови виникнення музейної справи на Полтавщині (середина XVII - XVIII ст.)» висвітлюється роль і місце Полтавщини як важливого регіону в історії України, міститься аналіз соціально-економічних факторів, політичних умов, стану розвитку культури суспільства, коли формувалися перші приватні домусейні збірки, колекції, що було обумовлено зростанням у певних колах суспільства інтересу до старожитностей, поступовим усвідомленням їх значення як історичних джерел, накопиченням історичних знань.

Умови, що сприяли на Полтавщині народженню подібних домусейних зібрань, вперше під час дослідження регіонального музейництва розглядаються у такій мірі детально. Полтавські приватні збірки, колекції, котрі в подальшому мали значення для української культури в цілому і розвитку музейної справи зокрема, вперше проаналізовано комплексно, системно.

Автор не просто розглядає приналежність, склад тогочасних приватних збірок, шляхи надходження предметів колекційного значення, інші аспекти, що стосувалися цих зібрань, а й формулює певний власний комплекс характерних для них особливостей, визначає ознаки перших зібрань мистецького, історичного, природничого, технічного характеру.

У другому розділі «Становлення та розвиток музейної справи на Полтавщині у XIX – на початку XX ст.» висвітлюється соціальний та економічний розвиток Полтавщини, політичні і культурні процеси в Полтавському регіоні протягом даного періоду, котрі зробили можливим розвиток приватного колекціонування та обумовили появу перших пам'ятників і музейних установ (наприклад, експозицій у Полтавській та Лубенській гімназіях, так званого музеуму у Дворянському зібранні, приватного музею К. Скаржинської, музею при губернському земстві, давньосховища, музею історії Полтавської битви тощо). Важливим щодо їх створення є аналіз діяльності у другій половині XIX - на початку XX ст. у Полтаві, на Полтавщині низки наукових товариств, громадських та інших організацій і закладів, таких, як Полтавська вчена архівна комісія, Полтавський церковний історико-археологічний комітет, гурток

любителів фізико-математичних наук тощо, а також діяльності окремих фахівців – істориків, археологів, мистецтвознавців, краєзнавців та ін.

Третій розділ «Музейна справа на Полтавщині в радянський період: з 1917 р. до звільнення від гітлерівської окупації у вересні 1943 р.» дає цілісне уявлення про історичний розвиток музейної справи Полтавщини у контексті змін соціально-економічних та політичних умов, культурного будівництва даного періоду, з урахуванням ролі держави та громадських організацій. У цьому розділі прослідковано трансформацію музейної мережі, зміни у структурній побудові музейних закладів, їх чисельності, складі фондів та джерелах комплектування, підходах до побудови експозицій, основних напрямках діяльності тощо протягом вказаного періоду.

Наводяться наочні статистичні дані щодо різних аспектів існування та діяльності музейних закладів на теренах Полтавщини на цьому етапі.

Розділ знайомить читачів із фактологічним матеріалом щодо історії створення одних із перших на теренах України і СРСР меморіальних музеїв (музеїв М. В. Гоголя у Великих Сорочинцях і В. Г. Короленка у Полтаві наприкінці 1920-х рр.; музею П. Мирного – у 1940 р.) та інших.

Продовжуючи попередній розділ, у четвертій частині роботи «Відбудова Полтавщини та розвиток музейної справи з 1943 р. (після деокупації краю) до 1991 р.» розглядається поступ музейництва на теренах Полтавського регіону в умовах відродження та перебудов культурного життя на тлі тогочасних соціально-економічних, політичних ситуацій в країні та краї протягом різних періодів, що змінювали один інший.

Важливими є відомості та висновки автора щодо створення полтавської музейної мережі з урахуванням плідної участі у цьому процесі специфічних творчих груп, що сформувалися наприкінці 1950-х - у 1960-і рр. у Полтаві, до складу котрих, крім науковців - музейників, входили художники - експозиціонери, архітектори, інші фахівці, які цариною прикладення своїх професійних сил зробили галузь музейництва.

Саме тоді закладалися основи для створення музеїв-заповідників, музейних комплексів, що пізніше стали визнаними музейними науковими, просвітницькими центрами України (наприклад, музей-заповідник М. В. Гоголя у Василівці, державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви» у Полтаві, музей-садиба А. С. Макаренка у Ковалівці, полтавський «котляревський» музейний комплекс (садиба, літературна частина, комплекс пам'яток тощо), перших музеїв науково-технічного спрямування (таких, як Полтавський музей авіації і космонавтики, музей Дальньої авіації, музей «Пожежно-технічна виставка»). При цьому враховано і таку особливість у музейництві Полтавщини, як масив публікацій (об'єм яких зростає із часом) у місцевих та республіканських виданнях, що подавалися керівниками та співробітниками полтавських музейних закладів (як державних, так і громадських) та ін.

Досліджено також різні аспекти формування та функціонування протягом середини 1940-х-1991 рр. мережі музеїв на громадських засадах як важливої частини в історії музейної галузі Полтавщини. Для порівняння подано статистичні дані, що стосувалися кількості та діяльності цих музеїв у різні роки.

Слід відзначити як позитивну складову монографії те, що крім авторського поділу на етапи історії полтавського музейництва всього досліджуваного періоду (що також чітко прослідковується у назвах окремих розділів), пропонується і власна періодизація кожного з цих етапів. Так, у хронології домусейного збиральництва, колекціонування автор виокремлює три періоди. У поступі музейництва Полтавщини у XIX – на початку XX ст. протягом визначених автором трьох періодів відзначаються певні закономірності, особливості тогочасного становлення та розвитку музейної справи як такої і як складової історії культури, своєрідний зв'язок між пам'ятниками, колекціями і музейними експозиціями як їх логічним продовженням. Історію полтавських музеїв у 1917- у вересні 1943 р., висвітлену у третьому розділі, автор умовно поділяє на шість періодів, у четвертому розділі (з вересня 1943 р. до 1991 р.) – на три періоди і дає характеристику кожного з них.

У «Післямові» подаються деякі висновки автора щодо різних аспектів музейної історії, практики, закономірностей формування та особливостей скомплектованих домусейних приватних збірок, виникнення та розвитку музеїв, форм та способів реалізації функцій музейних закладів на різних етапах розвитку суспільства, і полтавської громади зокрема. Підсумовуються свідчення що те, що музейній справі на теренах полтавського краю у досліджуваній період були властивими головні риси, притаманні свого часу галузі й в інших регіонах України, а також Російської імперії та СРСР. Однак музейництво Полтавщини вирізнялося і своєрідними особливостями, що робили його унікальним у багатьох аспектах.

Автор обґрунтовано стверджує, що полтавські музеї протягом понад 130 років були й є музеями-скарбницями творів мистецтва, архітектури, історичних раритетів, музеями – центрами культури, активного духовно-культурного життя. Для визначення певних перспектив і тенденцій розвитку музеїв Полтавщини автор іноді виходить за визначені хронологічні межі дослідження. Наприклад, у «Післямові» наголошується на тому, що нині на Полтавщині засновуються і розбудовуються нові музеї (наприклад, єдиний в країні музей військ зв'язку Збройних сил України, унікальний музей молотка, музеї гирьового спорту та футбольного клубу «Ворскла», віртуальний музей «Полтава», інтерактивний музей українського весілля, музеї рушника, української садиби, свята сала тощо). які є своєрідним відби-

тком певних тенденцій сьогодення не лише у музейній справі, а й сучасних реалій, зміни акцентів у культурно-історичному житті громади Полтавщини, як і українського суспільства в цілому. Чимало з нових музейних експозицій являють собою цінність як загальноукраїнська спадщина і становлять інтерес не лише для українських відвідувачів.

Цікавими є пропозиції щодо деяких нових форм діяльності полтавських музеїв («мобільні експозиції», «екстер'єрні екскурсії» та інші), щодо підготовки музейного словника або енциклопедії по кожному з регіонів України, зокрема Полтавському, щоб дати найбільш повну інформацію про полтавських та інших українських музейників і музейні заклади. Зведені, такі регіональні видання, дозволили б створити з окремих складових повну «музейну мозаїку» України у різні історичні періоди.

Маючи більше тридцяти років «музейного стажу» (працює у Полтавському музеї авіації і космонавтики, відділі Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського), автор наголошує на тому, що новоствореним полтавським музеям, котрі, як під час організації, так і у своїй діяльності після відкриття, намагаються керуватися новими підходами до роботи, не слід недооцінювати важливість «наукової основи» та історичного досвіду вже існуючих музейних закладів, окреслює деякі перспективи для подальшого дослідження цього досвіду.

Отже, дана монографія є першим комплексним дослідженням історичного розвитку музейної справи на теренах полтавського краю з давніх часів до початку періоду незалежності України. Етапи «музейної» історії: створення передумов, виникнення та поступ полтавського музейництва, – висвітлюються послідовно, з залученням багатьох фактичних даних, оскільки фундаментом дослідження став значний обсяг джерел різноманітного спектру. До наукового обігу введено низку нових матеріалів та відомостей за темою дослідження.

Монографія стане в пригоді не лише фахівцям у музейній галузі, а й усім, хто цікавиться проблемами музейної спадщини України, Полтавського регіону. Монографія може бути також використана у навчально-педагогічному процесі вищих, середньо-спеціальних та середніх навчальних закладів України, де готують фахівців із музеєзнавства, охорони пам'яток історії і культури, краєзнавства.

Література

Пістоленко І. О. Музеї Полтавщини (становлення та розвиток до 1991 року [Монографія] / О. І. Пістоленко : Центр пам'ятокознавства НАН України і УТОПІК. Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2019. 512 с.

Круль Петро Франкович.

доктор мистецтвознавства, професор,
академік АН Вищої Освіти України,
завідувач кафедри теорії та історії виконавства
Інституту мистецтв
Прикарпатського національного
університету ім. В. Стефаника

РЕЦЕНЗІЯ

на монографічне дослідження Садовенко Світлани Миколаївни «Хронотопи аксіосфери української народної художньої культури»

Глибинний зв'язок національного мистецтва з етнокультурними архетипами забезпечує народна художня культура, яка в процесі еволюції художньої культури займає надзвичайно важливе місце. Хронотопний підхід до аналізу української народної художньої культури є основною складовою її семіотичного аналізу та відповідає пріоритетним тенденціям розвитку сучасної культурологічної науки.

Монографія С. М. Садовенко «Хронотопи аксіосфери української народної художньої культури», демонструючи можливості нових підходів до розгляду явищ, що багаторазово привертала увагу дослідників, є нині актуальною працею, в якій хронотопи української народної художньої культури розглядаються як втілення «ключових координат смислового поля культури».

Об'єктом дослідження виступає українська народна художня культура як система, предметом – взаємозв'язок традицій та інновацій у хронотопах української народної художньої культури.

Застосування нового методологічного підходу до структурно-функціонального аналізу української народної художньої культури в контексті теорії хронотопів дозволило авторці вперше в культурологічному знанні здійснити експлікацію поняття «народна художня культура» як ціннісно-смислової системи, ключовими елементами якої є хронотопи; диференціювати основні структурні складові української народної художньої культури як системи (фольклор, фольклоризм, художня самодіяльність, неофольклоризм); розкрити семантичні механізми аксіосфери хронотопу української народної